

OBIECTE CREȘTINE DESCOPERITE LA OLTINA (JUD. CONSTANȚA)

Gabriel CUSTUREA,
Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI

Cuvinte cheie: *cruce relicoar, cruce simplă, bronz, aramă, plumb, epoca bizantină, Dobrogea.*

Keywords: *reliquary cross, simple cross, bronze, copper, lead, Byzantine epoch, Dobruja.*

Among the items purchased by The Museum of National History and Archaeology in Constanța there are six little crosses, two of them bronze made (catalogue nr. 2 – 3), one made of copper (nr. 4) and three of them lead made (nr. 5 – 7), found by chance in the early middle age settlement from Oltina „Capu Dealului” (Constanța county). These items, together with a small bronze reliquary cross (nr. 1), found during the systematically archaeological researches in the B sector, in 2008 represent the content of our note. The item nr. 1 has represented on the observe side, in relief, the image of Jesus Christ crucified, dressed in a colobium, with His Head slightly inclined to the right. There seems to be a cross above His Head. On the reverse side of the cross, there is represented, also in relief, The Holly Virgin praying. On the averse of the piece nr. 2 there was represented, in relief Jesus Christ crucified, dressed in a perizom. His Head is slightly inclined to the right and He has a cross above.

The large chronological framework of the small crosses found in Oltina „Capu Dealului” is considered to be the 10-11th century A.D. For the complete reliquary cross the period was limited to the 11th century A.D., both based on the analogies and the archaeological situation of the stratum it was found in the section SIB, 23 quare, near two burial graves, facing V-E; in the next (24) there appeared a coin Vasile II – Constantin VIII (976 – 1028), class A2, (variant 31), including the presence of the above mentioned coin. For the others coming from purchase and, as a consequence they not having a strict archaeological framework, but only the general one of the site, we maintain for the time being the larger chronological interval between the X – XIth century A.D.

Printre piesele achiziționate de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța se află și șase cruciulițe, două din bronz, una din aramă și trei din plumb, descoperite fortuit în așezarea medieval timpurie de la Oltina „Capu

Dealului" (jud. Constanța). Acestea împreună cu o cruciuliță relicvar din bronz, descoperită în timpul cercetărilor arheologice sistematice desfășurate în sectorul B în anul 2008, constituie conținutul articolului nostru.

CATALOG

1. Cruce relicvar pe aversul căreia a fost redat, în relief, Iisus Christos răstignit, îmbrăcat cu colobium, cu capul ușor aplecat spre dreapta. Deasupra capului pare a fi o cruce. Pe revers a fost redată, tot în relief, Maica Domnului orantă. Brațele piesei sunt ușor lățite spre exterior (Pl. I/1 a-c).

Bronz; întregă; L = 4,9 cm (3,4 fără inelele superioare și inferioare); l = 2,5 cm; gr. = 0,9 cm; colecția MINAC inv. 46154.

2. Cruce relicvar pe aversul căreia a fost redat, în relief, Iisus Christos răstignit, îmbrăcat cu perizom. Capul este ușor aplecat spre dreapta și are deasupra o cruce. Brațele piesei sunt ușor lățite spre exterior (Pl. I/2 a-b).

Bronz; fragmentară, se păstrează doar aversul fără brațul drept; L = 4,6 cm (4 cm fără inele); l (păstrată) = 1,4 cm; gr. = 0,4 cm; colecția MINAC inv. 46156.

3. Cruce simplă decorată cu o cruce de mici dimensiuni la punctul de intersecție al brațelor și cu șanțuri spre marginile acestora. Brațele piesei sunt ușor lățite spre exterior (Pl. II/3).

Bronz; piesă întregă, excepție inelul de prindere pe lanț; L = 3,6 cm; l = 2,6 cm; gr. = 0,15 cm; colecția MINAC inv. 46157.

4. Cruce din foaie de aramă decorată, pe ambele fețe, cu cercuri concentrice și cercuri mici deschise realizate din sârmă de aramă. Brațele piesei sunt lățite și rotunjite (Pl. I/4 a-b).

Aramă; fragmentară, se păstrează doar trei brațe; L (păstrată) = 3,5 cm; l = 4,5; gr. = 0,17 cm; colecția MINAC inv. 46158.

5. Cruce simplă, fără decor, mai groasă, având brațele ușor lățite spre exterior (Pl. II/5).

Plumb; piesă întregă, dar cu brațul superior puternic deteriorat; L = 2,5 cm; l = 2 cm; gr. = 0,7 cm; colecția MINAC inv. 46161.

6. Cruce simplă, cu marginile reliefate, decorată cu o cruce în relief, cu extremitățile brațelor triunghiulare și centrul marcat printr-un punct îngroșat. Brațele piesei sunt ușor lățite spre exterior (Pl. II/6).

Plumb; fragmentară, îi lipsește brațul stâng și este deformată; L = 4,1 cm (3,3 cm fără inelul de prindere); l = 2 cm; gr. = 0,2 cm; colecția MINAC inv. 46160.

7. Cruce simplă cu capetele brațelor lățite, rotunjite, bifurcate și ornamentate cu cercuri cu punct în mijloc. Brațele piesei au fost decorate cu câte o linie tăiată de altele două dispuse perpendicular pe prima, iar la intersecția lor se află un cerc cu punct în mijloc (Pl. II/7).

Plumb; fragmentară, îi lipsește un braț și este ușor deformată; L = 3,9 cm; l = 2,7 cm; gr. = 0,4 cm; colecția MINAC inv. 46159.

Cruciulițe relicvar de tipul celor descrise la primele două poziții din catalog sunt întâlnite destul de des în nivelurile ce aparțin sec. X – XII, atât pe teritoriul Imperiului bizantin, cât și în regiunile aflate sub influența culturală a acestuia¹. În teritoriul istro-pontic astfel de descoperiri sunt relativ frecvente, dintre acestea amintindu-le, totodată și ca analogii, pe cele de la Capidava (com. Topalu, jud. Constanța; sec. X – XI)² și Constanța (a doua jumătate a sec. X – prima jumătate a sec. XI)³, asemănătoare cu piesa nr. 1 și prezentând pe avers, deasupra capului lui Iisus Christos, o mică cruce. Fără acest element, avem descoperirile de la Păcuiul lui Soare (jud. Constanța; sec. XI)⁴, Garvăn – Dinogetia (com. Jijila, jud. Tulcea; sec. XI)⁵, Ostrov – Piatra Frecăței (jud. Tulcea; prima jumătate a sec. XI)⁶, Oltina – „Capu Dealului” (jud. Constanța; sec. XI)⁷, Isaccea – Noviodunum (jud. Tulcea; sec. XI)⁸, Nufăru (jud. Tulcea; sec. XI)⁹ etc., iar ca exemplare care păstrează doar reversul pe cele de la Limanu (jud. Constanța; sec. XI)¹⁰, Valu lui Traian (jud. Constanța; sec. X – XII)¹¹ etc. Pentru Bulgaria semnalăm aici câteva piese apărute la Skala (cu cruce deasupra capului lui Iisus Christos, sec. X)¹² sau fără (sec. X – XI)¹³, la Središe (cu cruce, sec. X – începutul sec. XI)¹⁴ și Rujno (fără cruce, sec. X – XI)¹⁵, cu mențiunea că locurile lor de descoperire se află în apropierea Silistrei, așadar nu departe de Oltina, situată în colțul de sud-vest al Dobrogei. Acest tip de cruciuliță a pătruns și spre centrul Europei, pentru exemplarele de aici încadrarea cronologică fiind, cu precădere, sfârșitul sec. IX – începutul sec. XI¹⁶, majoritar spre finalul perioadei. Tot spre finalul perioadei, sec. XI, tindem să încadrăm și cruciulița relicvar descrisă la prima poziție în catalogul nostru. Ea a fost descoperită în timpul campaniei arheologice din 2008, în sectorul B al sitului de la

¹ ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967, p. 362.

² MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b, p. 375-376, pl. I/1 la p. 726.

³ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1992, p. 349.

⁴ DIACONU, VÎLCEANU 1972, p. 161, pl. XXVIII/4 a-b, pl. XXVIII/7 a-b; BARNEA 1981, p. 164, fig. 1 a-b la p. 165.

⁵ ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967, p. 360, fig. 193/1 la 363; BARNEA 1981, p. 138, fig. 2 a-b la p. 139.

⁶ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, STĂNICĂ, POLL 2008, p. 315-316, pl. II/3, pl. III/3.

⁷ CUSTUREA 2000-2001, p. 584, pl. I/7 la p. 585. Situl „Capu Dealului” se află la jumătatea distanței dintre localitățile Oltina și Satu Nou (com. Oltina). Din acest motiv am ales să menționăm localitatea, centrul administrativ, cu atât mai mult cu cât în județul Constanța mai există un sat cu același nume, Satu Nou (com. Mircea Vodă).

⁸ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b, p. 377-378, pl. I/2la p. 726.

⁹ DAMIAN, DAMIAN 1995-1996, p. 235, fig. 2/3 la p. 237.

¹⁰ PAPASIMA 1999, p. 299, fig. 4 la p. 300.

¹¹ CUSTUREA 1999, p. 303, fig. 3 la p. 304.

¹² YOTOV, ATANASOV 1998, pl. XCIX/323 la p. 298; ATANASOV 2007, fig. 55 la p. 214.

¹³ ATANASOV 2007, pl. LXXV/395.

¹⁴ ATANASOV 2007, fig. 52 la p. 214.

¹⁵ ATANASOV 2007, pl. LXXV/397.

¹⁶ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b, p. 376; MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1987, p. 36/23, p. 37/26, p. 38/27-28.

„Capu Dealului”, în secțiunea SIB, caroul 23, în apropierea a două morminte de inhumație, orientate V-E. În caroul alăturat (24) a apărut o monedă Vasile II – Constantin VIII (976 – 1028), clasa A2, varianta 31. Nu excludem posibilitatea ca cele două obiecte să fi făcut parte din inventarul mormintelor¹⁷.

Pentru piesa nr. 2, pe care Iisus Christos este redat îmbrăcat cu perizom, analogii, în Dobrogea, găsim la Hârșova (jud. Constanța; sfârșitul sec. X – sec. XI; fără cruce deasupra capului)¹⁸, Ostrov (jud. Tulcea; sec. X – XI; cu cruce deasupra capului)¹⁹ și Nufăru (jud. Tulcea; sec. XI – prima parte a sec. XII; cu cruce, soare și cornul lunii deasupra capului)²⁰. Câteva exemplare asemănătoare au fost semnalate și în nord-estul Bulgariei, ca și în cazul anterior, nu departe de Silistra (Rujno, Durankulak, Țar Asen, Sredișe și Balik (?), sec. X – XI)²¹. Dintre acestea, piesa de la Rujno²² pare a fi identică cu aceea de la Oltina. Pe baza analogiilor prezentate și a materialului arheologic identificat până acum în sit²³, propunem, în acest stadiu al cercetării, o încadrare cronologică mai largă, corespunzătoare sec. X – XI, pentru exemplarul nr. 2 de la Oltina.

Pentru piesa nr. 3 aducem câteva analogii din Bulgaria și Serbia. În primul caz amintim exemplarele descoperite la Skala, Sredișe și Pop Rusanovo (sec. X – XI)²⁴, iar în al doilea o piesă din colecția Muzeului Național din Belgrad, descoperită la Mala Vrbica (sec. XI)²⁵.

Cruciulița din foaie de aramă cu decor realizat din sârmă de aramă pare a fi o variantă modestă a unei categorii mai elaborate. Ca stil decorativ, mai rar ca formă, avem analogii la Păcuiul lui Soare (sfârșitul sec. X – începutul sec. XI)²⁶, Garvăn – Dinogetia (sec. XI – XII)²⁷, pe dealul Dervent (Canlia, jud. Constanța; sfârșitul sec. X – începutul sec. XI)²⁸, pe malul bălții Cioroiu (com. Ciobanu, jud. Constanța)²⁹ și, se pare, la Ciobanu (jud. Constanța)³⁰. Tot ca stil decorativ amintim și piesele de la Skala și Țar Asen (sec. XI)³¹, din Bulgaria.

¹⁷ CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA 2009, p. 157.

¹⁸ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1992, p. 349, 351-352. De la Hârșova provine și o cruce simplă din bronz, cu imaginea lui Iisus Christos cu perizom și cruce deasupra capului flancată de soare și cornul lunii, din prima jumătate a sec. XI; cf. BARNEA 1981, p. 156/1, fig. 1 la p. 157.

¹⁹ AURELIAN 1962, p. 586, fig. 23 la p. 586; MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b, p. 375; MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, STĂNICĂ, POLL 2008, p. 315/1, pl. I/1 la p. 320.

²⁰ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b, p. 379, pl. III la p. 728.

²¹ ATANASOV 2007, pl. LXXIV/385-388, fig. 104 la p. 303.

²² ATANASOV 2007, pl. LXXIV/385.

²³ CHIRIAC *et alii* 2004, p. 222-224; CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA, CHIRIAC 2007, p. 250-251; CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA, CHIRIAC 2008, p. 211-212; CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA 2009, p. 157-158.

²⁴ ATANASOV 2007, pl. LXXI/318-320, 323.

²⁵ MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1987, p. 55/62.

²⁶ PAPASIMA 1999, p. 301, fig. 5 la p. 300.

²⁷ ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967, p. 362, fig. 192/13 la p. 361; BARNEA 1981, p. 140.

²⁸ DIACONU 1984, p. 161-162, fig. 2 la p. 161.

²⁹ BARNEA 1981, p. 140; DIACONU 1984, p. 162.

³⁰ DIACONU 1984, p. 162.

³¹ YOTOV, ATANASOV 1998, pl. XCIX/328 la p. 298; ATANASOV 2007, pl. LXXVI/413-414.

Destul de rare în descoperiri sunt și cele trei tipuri de cruciulițe de plumb prezente în catalogul nostru la nr. 5 – 7. Pentru prima amintim o piesă similară apărută la Alfatar (Bulgaria; sec. X)³². Pentru a doua analogie avem la Rujno (sec. X – începutul celui următor)³³. Cruciuilițe din plumb cu capetele brațelor bifurcate, precum piesa nr. 7, dar cu decor ușor diferit, au apărut la Silistra, Okorș și Balik (?) în Bulgaria (sec. X – începutul secolului următor)³⁴. Lor le putem adăuga și exemplarele de la Garvăn – Dinogetia (sec. XI)³⁵, Țar Asen (sec. X – începutul sec. XI)³⁶ și Păciuil lui Soare (sec. XI)³⁷, însă doar ca tip – cu capetele bifurcate –, decorul fiind destul de diferit de cel al piesei noastre.

Cruciulițe din plumb din această perioadă au mai fost semnalate în Dobrogea³⁸, dar diferite de cele trei de la Oltina, iar la Păciuil lui Soare a fost dovedită existența unui atelier pentru confecționat piese din plumb, printre care și cruciulițe³⁹.

Încadrarea cronologică largă a cruciulițelor descoperite la Oltina „Capu Dealului” este în sec. X - XI. Pentru cruciulița relicvar nr. 1 aceasta a fost restrânsă la secolul al XI-lea, atât pe baza analogiilor, cât și situației arheologice a stratului, inclusiv prezența monedei amintite. Pentru celelalte, provenite din achiziții și astfel desprinse din contextul arheologic, tindem să păstrăm, deocamdată, intervalul cronologic mai larg, secolele X – XI, având în vedere aspectul general al sitului⁴⁰.

BIBLIOGRAFIE

ATANASOV 2007 – G. Atanasov, *Hristijanskiĵat Durostorum – Dr’st’r. Dorostolskata eparhija prez K’snata antiĵnost i Srednovekoviĵeto IV – XIV v.*, Varna.

AURELIAN 1962 – P. Aurelian, *Săpăturile de la Piatra Frecăței*, Materiale 8 (1962), p. 565 – 589.

BARNEA 1981 – I. Barnea, *Arta creștină în România*, vol. II, *Secolele VII – XIII*, București.

BARNEA, BARNEA 1984 – I. și Al. Barnea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, Peuce 9 (1984), p. 97 – 105.

CHIRIAC 2000-2001 – C. Chiriac, *Un sigiliu bizantin inedit descoperit la Oltina (jud. Constanța)*, ArhMold 23 – 24 (2000-2001), p. 343 – 348.

³² ATANASOV 2007, pl. LXIX/282.

³³ ATANASOV 2007, pl. LXX/307.

³⁴ ATANASOV 2007, pl. LXX/296, 298-299, 301.

³⁵ ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967, p. 358, fig. 191/15 la p. 359.

³⁶ ATANASOV 2007, pl. LXX/300.

³⁷ DIACONU, VÎLCEANU 1972, p. 161, pl. XXIX/6.

³⁸ ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967, p. 358, fig. 191/16 la p. 359; DIACONU, VÎLCEANU 1972, p. 161, pl. XXVIII/5-6; MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 a, p. 244, pl. III/29 la p. 636; BARNEA, BARNEA 1984, p. 104.

³⁹ DAMIAN 1992, p. 309-321.

⁴⁰ Conform descoperirilor numismatice și sfragistice așezarea de la Capu Dealului pare să fi funcționat până la sfârșitul sec. XI: CUSTUREA 2000-2001, p. 583-594; CHIRIAC 2000-2001, p. 343-348; CUSTUREA 2006, p. 415-421; PARASCHIV-TALMAȚCHI, APARASCHIVEI 2008, p. 283-299; CUSTUREA 2009, în acest volum.

CHIRIAC *et alii* 2004 – C. Chiriac *et alii*, *Oltina, com. Oltina, jud. Constanța*, în CCA, Cluj-Napoca, 2004, p. 222 – 224.

CUSTUREA 1999 – G. Custurea, *Câteva cruci relicvar descoperite în Dobrogea*, Pontica 32 (1999), p. 303 – 304.

CUSTUREA 2000-2001 – G. Custurea, *Descoperiri arheologice și numismatice de pe raza localității Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța)*, Pontica 33 – 34 (2000-2001), p. 583 – 594.

CUSTUREA 2006 – G. Custurea, *Noi descoperiri monetare bizantine din așezarea de la Capu Dealului – Oltina*, Pontica 39 (2006), p. 415 – 421.

CUSTUREA 2009 – G. Custurea, *Monede bizantine descoperite în așezarea de la Capu Dealului – Oltina*, Pontica 42 (2009), p. 611- 620.

CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA 2009 – G. Custurea, C. Talmațchi, A. Mototolea, *Oltina, com. Oltina, jud. Constanța, Sector B, Valachica 21 – 22 (2008-2009)* – CCA, Campania 2008 – 2009, Târgoviște, p. 157-158.

CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA, CHIRIAC 2007 – G. Custurea, C. Talmațchi, A. Mototolea, C. Chiriac, *Oltina, com. Oltina, jud. Constanța*, în CCA, Campania 2006, Tulcea, 2007, p. 250 – 251.

CUSTUREA, TALMAȚCHI, MOTOTOLEA, CHIRIAC 2008 – G. Custurea, C. Talmațchi, A. Mototolea, C. Chiriac, *Oltina, com. Oltina, jud. Constanța*, în CCA, Campania 2007, Iași, 2008, p. 211 – 212.

DAMIAN 1992 – O. Damian, *Despre un atelier pentru confecționat piese din plumb de la Păcuiul lui Soare*, Pontica 25 (1992), p. 309 – 321.

DAMIAN, DAMIAN 1995-1996 – O. Damian, P. Damian, *Elements chrétiens de l'époque byzantine au Bas Danube*, Pontica 28 – 29 (1995-1996), p. 233 – 244.

DIACONU 1984 – P. Diaconu, *Documente vechi creștine în Dobrogea*, Pontica 17 (1984), p. 157 – 168.

DIACONU, VÎLCEANU 1972 – P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, București.

MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1987 – G. Marjanović-Vujović, *Krctovi od VI do XII veka iz zbirke Narodnog muzeia*, Beograd.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 a – Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Descoperiri mărunte de la Isaccea (sec. X – XIV)*, Peuce 9 (1984), p. 237 – 255.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1984 b – Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Elemente de cultură bizantină la gurile Dunării*, Peuce 9 (1984), p. 375 – 388.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1992 – Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin descoperite în sudul Dobrogei*, Pontica 25 (1992), p. 349 – 354.

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, STĂNICĂ, POLL 2008 – Gh. Mănucu-Adameșteanu, A. Stănică, I. Poll, *Cruci relicvar descoperite la Ostrov – Beroe, județul Tulcea*, Peuce, S.N. 6 (2008), p. 305 – 323.

PAPASIMA 1999 – T. Papasima, *Cruciulițe medievale inedite din Dobrogea*, Pontica 32 (1999), p. 297 – 302.

PARASCHIV-TALMAȚCHI, APARASCHIVEI 2008 – C. Paraschiv-Talmațchi, D. Aparaschivei, *About the Early Medieval Ceramics from Oltina „Capu Dealului” (Constanța county)*, CCDJ 24 (2008), 283 – 299.

ȘTEFAN, BARNEA, COMȘA, COMȘA 1967 – Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogetia*, vol. I, *Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București.

YOTOV, ATANASOV 1998 – V. Yotov, G. Atanasov, *Skala. Krepost ot X – XI vek do c. Kladenci, Tervelsko*, Sofia.

1a

1b

1c

2a

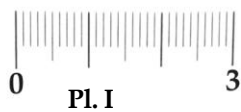
2b

4a

4b

3

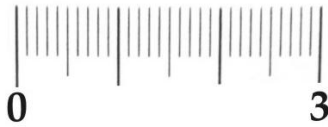
5

6

7

Pl. II